

یادداشت

مجازات بزه دیدگان از منظر روان

همان طور که در پزشکی به جای بیماری، باید بیمار را بررسی کرد، در امر قضا هم به جای جرم، باید مجرم را بررسی کرد. مبارزه بخرچ با بزه بدون توجه به عوامل آن و بدون تشخیص

دکتر فرید فدانی
روانپزشک

زمینه بزه، به نتیجه نخواهد رسید. بهترین راه محو بزهکاری و حفظ آسایش و ایمنی اجتماعی، پیشگیری است و این امر با شناسایی انگیزه‌های واقعی جرایم و زمینه ارتکاب آنها فراهم می‌شود. در کل، مجرم به صورت بیماری در نظر گرفته می‌شود که تحت تأثیر انگیزه‌های خوداگاه و ناخوداگاه، بیرونی و درونی، مشتوق‌ها و زمینه محیطی مرتکب جرم شده است و از این رو نیازمند اصلاح و درمان است. او مرتکب رفتاری شده است که با معیارهای ظاهری جامعه هماهنگ نیست، گرچه ممکن است با برخی معیارهای پنهان آن هماهنگ باشد. پیروزی قانون وابسته به این است که امکانات و عدم امکانات رفتار انسانی را در شمار آوریم. بیم از کفر از روی دادن همه بزهکاری‌ها پیشگیری نمی‌کند، اعمال کیفر سبب روگردانی بزهکار از تکرار همه جرایم نمی‌شود و تشدید مجازات از شمار بزهکاری‌ها نمی‌کاهد. این پرسش که آیا قوانین یا روشی که این قوانین اعمال می‌شود، واقعا قادر به تأثیر بر رفتار انسانی هستند، پرسشی است که جنبه روانشناختی ژرفی دارد.

در ابتدا گزینه‌ای از دانش روانشناسی عمومی به صورت کاربردی برای حل مسائل علمی قضایی مورد استفاده قرار می‌گرفت. از پیش از یک قرن پیش، بزهکاری که تا آن زمان تنها جرم مقولات اخلاقی و حقوقی محسوب می‌شد، وارد قلمرو روانشناسی شد و به پژوهش درباره روانشناسی کیفری و روانشناسی قانونی پرداخته شد که رفتار مجرمانه و فرایندهای منجر به بزهکاری را مورد بررسی علمی قرار می‌دهد و با توجه به زمینه‌های اثری و محیطی رفتار طبیعی درصدد کشف ناهنجاری‌های مسبب جرم است. همچنین خدمات مشورتی در مورد مسائل انسانی و علمی مجرمان ارائه می‌کند و گزارش‌های روانشناختی از جرم و متهم تهیه می‌کند که به صدور حکم شایسته یاری دهد.

روانپزشکی و قانون نیز در دوره‌های مختلفی از تاریخ خود با یکدیگر تعامل داشته‌اند و این موضوع بویژه زمانی بارز می‌شود که سرو کار با جنایتکاری است که به طور ثانویه در اثر اختلال روانی، قواعد اجتماعی را نقض کرده و سر کارگردار جامعه تأثیر منفی گذاشته باشد. روانپزشک به تبیین علل رفتار مجرمانه کمک می‌کند و به بررسی وجود بیماری روانی در مجرم و تأثیر آن در مسئولیت کیفری او می‌پردازد. روانپزشکی کیفری به موضوعاتی چون تأثیر بیماری‌های روانی و مغزی در وقوع جرایم، انحرافات جنسی، اعتیاد به مواد مخدر و الکل و اختلالات شخصیت و به طور کلی، شخصیت فرد بزهکار می‌پردازد و در مورد تربیت و اصلاح مجرم با روش‌های علمی اظهار نظر می‌کند. طبقه‌بندی بزهکاری بر حسب تکرار بزه، سه گروه را مشخص می‌کند:

بزهکاران حرفه‌ای
بزهکاران اتفاقی
بزهکاران اعتیادی

طبقه‌بندی بر حسب زمینه رفتار بزهکارانه نیز سه گروه را مشخص می‌کند:

بزهکاری ناشی از عوامل اجتماعی
بزهکاری ناشی از عوامل هیجانی و عاطفی ناگهانی
بزهکاری ناشی از اختلال روانی

شاید بتوان به صورت تقریبی عنوان کرد که بزهکاران حرفه‌ای در اثر عوامل اجتماعی، بزهکاران اتفاقی در اثر عوامل هیجانی و عاطفی ناگهانی و بزهکاران اعتیادی در اثر اختلالات زمینه‌ای روانی مرتکب جرم می‌شوند. البته تداخل بین این موارد کم نیست و بویژه در مورد اختلال شخصیت ضد اجتماعی بارز است. در محبت جرم‌شناسی که از دروس اساسی حقوق جزا است، مقولات روانشناسی و روانپزشکی هم علاوه بر زیست‌شناسی جنایی، بوم‌شناسی (اکولوژی)، جامعه‌شناسی و بسیاری مقولات دیگر مورد بحث قرار می‌گیرد. برای نمونه ثابت شده است، تراکم جمعیت در شهرهای بزرگ با افزایش بزهکاری همبستگی دارد. در عین حال تراکم جمعیت با کمبود تسهیلات شهری، با شیوع بالاتر اختلالات روانی و سوءصرف، اعتیاد به مواد مخدر و افزایش تصادفات و همچنین ضربه به جامعه مرتبط است.

مدیرعامل بنیاد تعاون زندانیان کشور نیز با تأکید بر بازگشت تنها دو درصد از افرادی که در زندان مهارتی را آموخته‌اند، به چرخه جرم، معتقد است با هر شغلی که به فرد زندانی داده می‌شود، ۴ آسیب کم خواهد شد که به گفته او عبارتند از «فرد آسیب را از خود دور می‌کند»، «فرد در صورت آسیب‌زا بودن، از آسیب دور می‌شود»، «یک آسیب از خانواده او کم می‌شود»، «فرد در صورت آسیب‌زا بودن از جامعه دور می‌شود».

پس درمی‌یابیم که هرچقدر توسعه اشتغال بیشتر شود، آسیب‌ها هم کاهش پیدا می‌کند. برای همین هم کار سازمان تعاون زندانیان بعد از آزادی تمام نمی‌شود چرا که مظهرزاد می‌گوید: «اشتغال بعد از زندان نیز مدیریت می‌شود، سازمانی با عنوان امور اجتماعی و مراقبت‌های بعد از خروج به زندانیان آزاد شده تسهیلات می‌دهد. در این مسیر خیرین نیز بسیار کمک می‌کنند».

دقیقاً به همان اندازه که در دوران محکومیت باید به فکر اشتغال باشیم، باید کاری کنیم تا پس از آن هم فرد رها نشود و دغدغه اشتغال او را در دوران پس از آزادی نیز داریم. مظهرزاد درباره روند ارائه شغل می‌گوید: «آن دسته از زندانیانی که در کارخانه‌ها و شهرک‌های صنعتی مشغول به کار می‌شوند بر اساس کلاس‌های مختلف، سطح اصلاح و تربیت، میزان سوادآموزی و گذراندن کلاس‌های قرآنی و همچنین به لحاظ رفتاری رصد می‌شوند و در شورای طبقه‌بندی هر زندان مورد بررسی قرار می‌گیرند و نتیجه را به ما اعلام می‌کنند».

پس از آن ما که متولی دادن شغل به این افراد هستیم، وارد عمل شده و این افراد را یا در همان واحدهای تولیدی یا دورتر به عنوان مثال در شهرک‌های صنعتی و با همکاری خودروسازها و یا نهادهای مختلف مشغول به کار می‌کنیم.

زندانیان در طول گذراندن دوره محکومیت خود هر صبح به واحد مورد نظر رفته و پس از اتمام ساعت کاری به خانه نزد خانواده خود می‌گردند».

عکس: مصطفی رودکی / میزان

اشتغال، پیشگیری از وقوع جرم است. از طرفی دیگر یکی از بهترین راه‌های بالابردن کیفیت مهارت‌آموزی بدون شک، فعالیت در محیط واقعی کار است که فرد به صورت عملیاتی و کاربردی از جزئیات حرفه آگاه و به آن مسلط می‌شود و مهارت‌های لازم را کسب می‌کند، چراکه با آموزش‌های تئوری نمی‌توان به عنوان یک متخصص وارد عرصه کار شد.

ضرورت افزایش اعتماد آحاد جامعه به زندانیان آزاد شده

بر کسی پوشیده نیست که هرچقدر توسعه اشتغال در کشور بیشتر شود، آسیب‌های اجتماعی نیز کاهش پیدا می‌کند. به عبارتی دیگر می‌توانیم با نگاهی به تحقیقات آماری موجود پی ببریم که بازگشت زندانیان به زندان پس از حرفه‌آموزی از ۲۰ درصد به دو درصد کاهش می‌یابد اما مسأله اصلی یا شاید بهتر است بگوییم مهمترین مشکل در این خصوص این است که جامعه و در بسیاری موارد حتی خانواده پس از آزادی فرد او را نمی‌پذیرند، این افراد به سختی می‌توانند صاحب شغل و درآمدی شوند و از این رو دوباره به چرخه ارتکاب جرم بازمی‌گردند.

مظهرزاد درباره روند ارائه شغل اضافه می‌کند: «آن دسته از زندانیانی که در کارخانه‌ها و شهرک‌های صنعتی مشغول به کار می‌شوند بر اساس کلاس‌های مختلف، سطح اصلاح و تربیت، میزان سوادآموزی و گذراندن کلاس‌های قرآنی و همچنین به لحاظ رفتاری رصد می‌شوند و در شورای طبقه‌بندی هر زندان مورد بررسی قرار می‌گیرند و نتیجه را به ما اعلام می‌کنند».

پس از آن ما که متولی دادن شغل به این افراد هستیم، وارد عمل شده و این افراد را یا در همان واحدهای تولیدی یا دورتر به عنوان مثال در شهرک‌های صنعتی و با همکاری خودروسازها و یا نهادهای مختلف مشغول به کار می‌کنیم.

زندانیان در طول گذراندن دوره محکومیت خود هر صبح به واحد مورد نظر رفته و پس از اتمام ساعت کاری به خانه نزد خانواده خود می‌گردند».

سالانه ۸۰

هزار زندانی

در ۲۰۰ رشته

فنی و حرفه‌ای

گواهینامه

دریافت

می‌کنند و این

گواهینامه‌ها

قابلیت استفاده

در بیرون از

زندان را دارد،

چراکه به هیچ

عنوان

روی آن درج

نشده که از

زندان دریافت

شده است

عکس: مصطفی رودکی / میزان

در گفت‌وگو «ایران»

با مدیرعامل بنیاد تعاون زندانیان تأکید شد

توقف جرم و اعتیاد با اشتغال

گزارش

مهسا قوی قلب

خبرنگار

حتماً این خبری حداقل تیرش را در رسانه‌ها دیده‌اید که فلان فرد برای بار چندم به ارتکاب دزدی دستگیر شده باشد. شاید در اطرافیان‌تان کسی را دیده باشید که وارد چرخه اعتیاد شده و بارها در ترک ناموفق بوده باشد یا دیگران دیگر اعتمادی به او برای ترک کردن نداشته باشند. این یک واقعیت تلخ است که «آسیب»‌ها قابلیت تکرار دارند یا فرد مجرم اگر به درستی متنبه نشود یا بخش ناسالم وجودش که او را به سمت ارتکاب جرم می‌برد مهار نشود، دوباره دست به ارتکاب جرم بزند و این باعث می‌شود چرخه‌ای راه بیفتد که در هر بار چرخش آسیب دوباره تکرار شود.

چه هزینه‌های مالی و جانی که برای دستگیری مجرمانی که سابقه‌دار هستند نمی‌شود؛ کسانی که برای جرم پیشین خود مجازات را تحمل کرده‌اند اما اصلاحی صورت نگرفته است. چه هزینه‌های مالی، اجتماعی و خانوادگی می‌شود تا فردی از اعتیاد بازگردد اما چون آن تلاش بی‌بوسه‌های کافی خانوادگی، اجتماعی نداشته دوباره تکرار می‌شود... کجا می‌توان این چرخه را متوقف کرد؟ آیا راهی کافی برای اطمینان حاصل کردن حداکثری از اینکه جرم دوباره تکرار نشود، معتاد دوباره سمت اعتیاد نرود و... وجود دارد؟

واقعیتش این است که با وجود پیش‌بینی پذیر بودن بالای این مسأله که مطرح شد، اما راهکارهای کافی برای پیشگیری از بازگشت دوباره زندانیان به زندان یا معتادین به چرخه اعتیاد صورت نمی‌گیرد.

یکی از راه‌هایی که می‌تواند در پیشگیری از وقوع جرم مکرر بویژه در حوزه اعتیاد مؤثر باشد، پیاده کردن برنامه‌های منظم در خصوص زندانیان پس از آزادی است. اینکه فرد مبتلا به اعتیاد که جرمی هم انجام داده، پس از آزادی دوباره تصمیم به ارتکاب جرم و یا بازگشت به اعتیاد نکند، حداقل کارکردی که دارد. این است که می‌تواند در کاهش پرونده‌های قضایی مؤثر باشد. حالا بگذریم این مسأله را از زاویه‌ای دیگر ببینیم. واضح است که بین داشتن حرفه و شغل و ارتکاب جرم توسط افراد رابطه‌ای وجود دارد.

عموم کسانی که مرتکب جرمی مثل دزدی می‌شوند، فاقد حرفه و شغلی هستند و به عبارتی فاقد جایگاه اجتماعی، خانواده مؤثر و... هستند. داشتن شغل و خانوادگی پیش‌بینی‌کننده خوبی برای این است که شما قوانین را رعایت کنید و نظم زندگی را بهم نزنید. کجا این مسأله را به خوبی تأیید می‌کند؟ «نرخ بازگشت مجدد افرادی که در مراکز ترک اعتیاد یا زندان‌ها حرفه‌ای کسب کرده‌اند، به سمت جرم و اعتیاد بسیار پایین است». این را مدیرعامل بنیاد تعاون زندانیان تأیید می‌کند.

معمولاً در بطن جامعه بدبینی به زندانیان آزاد شده از زندان وجود دارد و نهادهای حمایتی و تخصصی چندانی نیز برای مددجویان در کمپ‌های ترک اعتیاد یا زندان‌ها وجود ندارد. این افراد نیاز به خدمات اجتماعی و حمایتی ویژه دارند چون مشخص است افراد آسیب‌پذیری در مقابل ارتکاب جرم هستند.

مسئولان زندان‌ها معتقد هستند که زندان به نوعی می‌تواند مکانی برای آموزش و یادگیری مهارت‌های مؤثر برای زندانیان باشد تا پس از آزادی با استفاده از آموزش‌های لازم بتوانند در جامعه مشغول به کار شوند و با کسب درآمد و حس مفید بودن به چرخه جرم بازنگردند. این مسأله درباره کمپ‌های ترک اعتیاد نیز می‌تواند صدق داشته باشد.

گواهینامه‌هایی که نجات‌بخش زندانیان بعد از آزادی هستند

بنیاد تعاون زندانیان با بیش از ۷۰ سال سابقه فعالیت با هدف توانمندسازی افراد، مسئولیت حرفه‌آموزی زندانیان را برعهده دارد و براساس اساسنامه، این بنیاد مأموریت دارد که زندانیان را برای بازگشت به جامعه توانمند کند؛ زندانیانی که برخی از آنها به جرمی مرتبط با مواد مخدر در زندان هستند و یا به دلایل دیگر نظیر آن و پس از بازگشت به جامعه به دلیل نداشتن شغل و عدم پذیرش اجتماعی دوباره به چرخه جرم باز می‌گردند.

به گفته رحیم مظهرزاد، مدیرعامل بنیاد تعاون زندانیان کشور، به طور میانگین، سالانه ۸۰ هزار زندانی در ۲۰۰ رشته فنی و حرفه‌ای گواهینامه دریافت می‌کنند و این گواهینامه‌ها قابلیت استفاده در بیرون از زندان را دارد، چراکه به هیچ عنوان روی آن درج نشده که از زندان دریافت شده است. ۱۰۰۰ واحد تولیدی در داخل و بیرون از محوطه زندان‌ها با ۵ هزار نوع محصول، ۳ هزار هکتار باغ که بیشتر بسته در آنها کشت می‌شود، همچنین ۱۰ هکتار گلخانه با بیش از ۵۰ واحد، نمونه‌هایی هستند که پذیرای اشتغال زندانیان هستند.

«زندان‌هایی که با حرفه‌آموزی و یادگیری مهارت جدید به کار گرفته می‌شوند، تا اندازه قابل توجهی احساس مفید بودن می‌کنند، چون ماهانه به آنها اقامتی به عنوان دستمزد پرداخت می‌شود.»

اینها را مظهرزاد به «ایران» می‌گوید و در پاسخ به این سؤال که میزان دستمزد و حقوق زندانیان چقدر است، توضیح می‌دهد: «ارقام پرداختی‌ها متفاوت هستند به عنوان مثال ما کارگر ساده، نیروی ماهر و مرتبط با مواد مخدر در این سه دسته با هم متفاوت است اما در حال از ۲ و نیم میلیون تومان تا ۶ میلیون تومان دریافتی داریم. برخی مشاغل هم مثل فرش‌بافی بر اساس نرخ استان و اتحادیه مربوطه دستمزد می‌گیرند، پاره‌ای از مشاغل هم قابلیت شمارش دارند؛ به عنوان نمونه تولیداتی مانند گنیش و کیف یا پوشاک که قابلیت شمارش دارند، با توجه به میزان کارکرد، حقوق می‌گیرند.

در حال حاضر هم ۵۰ هزار نفر زندانی شغال حقوق بگیر داریم که از این تعداد ۳۰ هزار نفر در داخل زندان و حدود ۲۰ هزار نفر هم که رای باها هستند، روزانه به بیرون از محیط زندان اعزام می‌کنیم.»

یکی از راهکارهای مهم برای اشتغال زندانیان پس از آزادی، ارائه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای به زندانیان است.

هدف از راه‌اندازی کارگاه‌های

اشتغال بعد

از زندان نیز

مدیریت

می‌شود،

سازمانی با

عنوان امور

اجتماعی و

مراقبت‌های

بعد از خروج

به زندانیان آزاد

شده تسهیلات

می‌دهد. در این

مسیر خیرین

نیز بسیار کمک

می‌کنند. دقیقاً

به همان اندازه

که در دوران

محکومیت باید

به فکر اشتغال

باشیم، باید

کاری کنیم تا

پس از آن هم

فرد رها نشود

وظایف حاکمیت و دولت در قبال مهارت‌آموزی و اشتغال زندانیان

قطعاً در هر طرح و پروژه کلانی که در کشور رقم می‌خورد، باید نقش و وظیفه دولت و در کل حاکمیت از سایرین پررنگ‌تر باشد. در این زمینه مظهرزاد به نامه‌ای که در سال ۱۳۲۹ به امضای تمام وزیران وقت رسید، اشاره می‌کند. ترک تشریفات در مناقصه‌های دولتی برای تولید مایحتاج زندانیان و آنچه سازمان زندان‌ها نیاز دارند و آنچه دولت می‌تواند خرید کند، فضای این نامه است که به اعتقاد او باید دوباره احیا شود تا ۳۰ هزار شغل به مشارکت زندانیان افزوده شود. او در جایی دیگر بازم به ضرورت ورود پررنگ‌تر خیرین به این حوزه تأکید می‌کند: «اگر افراد خیر، تجهیزات و ماشین‌آلات بخرند و اهدا کنند، تجهیزاتی همچون چرخ خیاطی

یا چرخ برش و امانال آنها، تا سال‌های سال در محیط زندان‌ها باقی مانده و سبب اشتغال‌زایی افراد می‌شود. خیرین می‌توانند در ساخت فضاهای داخل زندان نیز با ما همکاری کنند تا فرصت‌های شغلی نیز بیشتر شود. در حال حاضر ۱۵ هزار اشتغال‌نشسته داریم، به این معنا که زندانی در استراحتگاه خود از فروشگاه مواد اولیه می‌خرد و محصولی را تولید می‌کند، در گام بعدی یعنی در مرحله درآمدزایی ما آن محصول را از فرد می‌خریم. تولیداتی مانند تور ماهیگیری، حکاکی، ساخت محصولات تزئینی یا مونتاژ قطعات در حوزه‌های مختلف از جمله شیرالات گاز و نمونه‌های مشابه، سوزن‌دوزی و دوخت عروسک و بسیاری موارد دیگر از این دسته هستند.»

یک درخواست انسنادوستانه

در زمینه زندانیانی که آزاد می‌شوند بویژه آن دسته که به نوعی در ارتباط با اعتیاد و مواد مخدر هستند و پس از آزادی دچار مشکل اشتغال می‌شوند، مظهرزاد درخواست می‌کند تا کارآفرینان و صاحبان صنعت از این افراد بعد از آزادی هم حمایت کرده و تلاش کنند تا آسیب‌های کمتری بازتولید شود.

در شهر مشهد کارخانه تولید زیتونی وجود دارد که شرط استخدام را داشتن سوبیشینه می‌داند، در جایی دیگر هم که تولید تشک‌های فنی دارند، همین اتفاق افتاده است. تعداد چنین خیریهایی در کشور کم و انگشت‌شمار هستند و ضروری است تا برای حل مسأله و کاهش مشکلات موجود، خیرین هم با قدرت بیشتری به عرصه عمل ورود کنند.